

Разьдзел 1

ПАЛІТЫКА БЕЛАРУСКІХ УЛАДАЎ НА ІНФАРМАЦЫЙНЫМ РЫНКУ. ВЕРАСЕНЬ 2001- ЛЮТЫ 2003

Суды над журналістамі пасля перадвыбарнай кампаніі 2001 году

Зараз па прэзыдэнцкіх выбараў, што адбыліся ў верасьні 2001 году, ЕІСМІ апублікаваў папярэдняю справаздачу пра маніторынг беларускіх СМІ, які здзяйсняўся ў часе выбарчай кампаніі 2001 году. Аляксандар Лукашэнка дамінаваў у асьвятленьні перадвыбарнай кампаніі на Беларускім тэлебачаньні, атрымліваючы 58% этэрнага часу, а ў інфармацыйных выпусках – 84% ўсяго часу, адведзенага на кампанію. І папулярныя ў беларускай аўдыторыі расійскія тэлеканалы ГРТ, РТР і НТБ прысьвячалі Аляксандру Лукашэнку больш за 90% часу, прысьвечанага кандыдатам на пасаду прэзыдэнта Беларусі.

Пасьля перамогі Аляксандра Лукашэнка на прэзыдэнцкіх выбарах 2001 году, да незалежных выданьняў, якія адкрыта праявілі неляяльнасьць у часе перадвыбарнай кампаніі, былі ўжытыя санкцыі. Ужываліся перадусім такія артыкулы Крымінальнага кодэксу, як “Паклёп у дачыненьні да Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусі (арт.

367), “Абраза Прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь” (арт. 368), “Абраза прадстаўніка ўлады” (арт. 369). Максимальнае пакараньне, прадугледжанае гэтымі артыкуламі, — пазбаўленьне волі тэрмінам да 5 гадоў. Пасьля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году гэтыя артыкулы тарнаваліся ў дачыненьні да незалежных выданьняў і журналістаў. Паказальнымі ў гэтым пляне сталі працэсы над галоўным рэдактарам газэты “Пагоня” Міколам Маркевічам і журналістам Паўлам Мажэйкам, а таксама галоўным рэдактарам газэты “Рабочы” Віктарам Івашкевічам.

Яшчэ напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году 27 жніўня 2001 ВГС Беларусі прыняў да вядзеньня пазоў пракуратуры Гарадзенскай вобласьці да газэты “Пагоня”, пададзены “ў інтарэсах дзяржавы” ў асобе Дзяржкамдруку. У час разьбіральніцтва, пазоўнік, Дзяржкамдруку, адмовіўся ад сваіх патрабаваньняў, але гарадзенская пракуратура працягнула пачатую справу. 4 верасьня ў друкарні быў арыштаваны ўвесь наклад газэты. Пракуратура ўзбудзіла крымінальную справу па факце публікацыі ў канфіскаваным нумары артыкулу Паўла Мажэйкі “Ідзем на выбары”, ліста чытача “Ён – не Лукашэнка” і верша нявызначанага аўтара “Абяшчал! Абяшчаю! Буду абяшчаць!”. Зьмест публікацыяў быў ацэнены як паклёп на прэзыдэнта Беларусі. За зьмест гэтага ж нумару 21 верасьня Гарадзенская пракуратура вынесла папярэджаньне рэдакцыі газэты, якое далучылі да справы, што разглядалася ВГС. 12 лістапада 2001 году судзьдзя ВГС Валер Жандараў пастанавіў зачыніць газэту “Пагоня” і ліквідаваць рэдакцыю.

24 чэрвеня 2002 году судом Ленінскага раёну Горадні галоўны рэдактар газэты “Пагоня” Мікола Маркевіч і журналіст Павал Мажэйка былі прызнаныя вінаватымі ў паклёпе на прэзыдэнта і асуджаныя да абмежаваньня волі на два з паловай і два гады. Пракурор патрабаваў стражэйшага пакараньня – два і два з паловай гады пазбаўленьня волі ў калёніі строгага рэжыму. Але суд, з улікам таго, што Мікола Маркевіч – бацька двух непаўнагадовых дзяцей, а журналісту Паўлу Мажэйку ўсяго 24 гады, прызначыў пакараньне, якое прадугледжвала працу ў спэцстанове (г.зв. “хімія”). Пазьней, пасля шасьціх месяцаў абмежаваньня волі, пакараньне Міко-

лу Маркевічу зьмякчылі. Ён вярнуўся ў Горадню, дзе стаў працаваць экспэдытарам у фірме “Верасень” і быў абавязаны выплачваць 15% атрыманага заробку.

У верасьні 2002 году ў Менску пачаўся закрыты судовы працэс супраць галоўнага рэдактара газэты “Рабочы” Віктара Івашкевіча па справе аб паклёпе на прэзыдэнта Рэспублікі Беларусі. 20 чэрвеня 2002 году пракуратура Першамайскага раёну Менску абвінаваціла галоўнага рэдактара газэты “Рабочы” Віктара Івашкевіча ў замаху на абразу і паклёп у дачыненні да прэзыдэнта Беларусі (часткі 2 артыкулаў 367 і 368 з ужыцьцём частак 1 і 2 артыкула 14 Крымінальнага кодэксу). Зачэпкай для абвінавачваньня стала публікацыя ў газэце “Рабочы” 22 жніўня 2001 году пад загалоўкам “Злодзей павінен сядзець у турме”. Матэрыял, перадрукаваны з Інтэрнэту, паведамляў пра карупцыю сярод найвышэйшага чынавенства Беларусі. Спецыяльны выпуск, накладам 39 тысячаў асобнікаў, быў канфіскаваны 28 жніўня 2001 году ў друкарні “Мэд-жык”, якой перад прэзыдэнцкімі выбарамі апекаваўся намесьнік старшыні Дзяржкамдруку Ўладзімер Глушакоў.

Судовы працэс пачаўся 11 верасьня. Абарона заявіла колькі хадаініцтваў, спрабуючы дамагчыся працягненьня дадатковых матэрыялаў у справе і высвятленьня, хто ж аўтар публікацыі. Хадаініцтвы былі адхіленыя. 16 верасьня судзьдзя Першамайскага суду Менску Уладзімер Корбышаў на закрытым судовым паседжаньні прызнаў Віктара Івашкевіча вінаватым ў замаху на абразу і замаху на паклёп што да прэзыдэнта Беларусі, асудзіўшы яго да двух гадоў абмежаваньня волі. У сьнежні 2002 году Віктар Івашкевіч паехаў адбываць тэрмін пакараньня ў места Баранавічы. Яму былі прапанаваныя некалькі ўстановаў адкрытага тыпу, у тым ліку і ў Менскай вобласьці, але ён выбраў Баранавічы. Асобы, якія адбываюць пакараньне ў Баранавічах, як правіла працуюць на сельскагаспадарчых прадпрыемствах або ў будаўнічых трэстах.

Адміністрацыйны і эканамічны ўціск на незалежныя друкаваньня СМІ

Пасьля прэзыдэнцкіх выбараў трое прадстаўнікоў незалежнай прэсы былі зьняволеныя. Аднак эканамічная дыскрымінацыя незалежных выданьняў – больш надзейны спосаб іх павольнай ліквідацыі, які не прыцягвае аж такой пільнай увагі грамадзтва, як суды над журналістамі. Незалежныя выданьні выціскаюцца з мэдыйнай прасторы Беларусі празь няроўныя ўмовы эканамічнай дзейнасьці для дзяржаўных і незалежных мэдыяў.

Афіцыйныя выданьні знаходзіліся ў выгаднейшых умовах у параўнаньні зь незалежнай прэсай задоўга да выбараў прэзыдэнта ў 2001 годзе. Яны атрымлівалі датацыі наўпрост зь бюджэту, для іх былі ўсталяваныя ніжэйшыя тарыфы на распаўсюджваньне і друк, яны падлягалі абавязковай ведамаснай падпісцы.

Мэтады эканамічнай дыскрымінацыі эфэктыўныя ў беларускіх варунках ня менш за судовыя санкцыі. У 2002 годзе істотна падаражэлі паслугі дзяржаўнага манапаліста “Белпошта” на дастаўку падпіснога накладу для незалежных газэтаў, тымчасам як дастаўка дзяржаўных газэтаў датавалася зь дзяржаўнага бюджэту. Цягам 2002 году для незалежных выданьняў усьцяж даражэлі паслугі друкарняў. Таксама існуюць абмежаваньні для дзяржаўных прадпрыемстваў на разьмяшчэньне рэкламы ў незалежных СМІ. Для іх менскія ўлады ўвялі дадатковы пяціадсоткавы падатак з абарачэньня на некаторыя віды продажаў, у прыватнасьці, рэкламы і рэалізацыі накладу, вызваліўшы ад яго дзяржаўныя выданьні. Дзяржаўныя газэты маюць 20-адсоткавую зьніжку з ільготнай стаўкі арэндавага плацяжу. У выніку такой няроўнасьці эканамічнае становішча недзяржаўных СМІ за апошні год значна пагоршылася. З эканамічных прычынаў спынілі сваё існаваньне такія газэты як “Беларуская маладзёжная” і “Рабочы”. Выкарыстаньне эканамічных і адміністрацыйных мэтадаў ціску дазваляе беларускім уладам, не ўжываючы адкрытага гвалту, эфэктыўна абмяжоўваць дзейнасьць апазыцыйных выданьняў.

Нягледзячы на спрыяльнейшыя варункі, эканамічныя праблемы ёсьць і ў дзяржаўных выданьнях. Ужо на пачатку 2002 году рэдакцыі дзяржаўных газэтаў атрымалі распараджэньне скараціць штаты на 20% (яно не распаўсюджвалася на буйныя газэты “Советская Белоруссия”, “Звезда”, “Рэспубліка”), у дзяржаўных газэтах пачаліся затрымкі выплаты заробкаў¹.

У жніўні 2002 году быў звольнены галоўны рэдактар газэты прафэсійных зьвязаў “Беларускі час” Аляксандар Старыкевіч. 2003 год у Фэдэрацыі прафэсійных зьвязаў Беларусі пачаўся з званьня журналістаў гэтае газэты. Рэдакцыйная палітыка пасьля званьня Аляксандра Старыкевіча не зьмянілася, і Ірыне Германовіч, якая выконвала абавязкі рэдактара, прапанавалі звольніцца паводле ўласнага жаданьня². На пасаду галоўнага рэдактара была прызначаная Сьвятлана Балашова. Супрацоўнікам афіцыйна, — у сувязі з складаным фінансавым становішчам, — усталювалі няпоўны працоўны дзень, 2 гадзіны ў дзень з акладам 0,25 стаўкі. Нізкія авансы выплачваліся зь вялікімі затрымкамі. Журналісты, якія працавалі на падставе падраднай дамовы, цягам амаль двух месяцаў не атрымлівалі грошы ўвогуле. Напярэдадні Калядаў журналісткі калектыў газэты звольнілі па скарачэньні штатаў у сувязі зь цяжкім фінансавым становішчам.

21 жніўня 2002 году адзін з чатырох заснавальнікаў газэты “Свободные новости” наважыў спыніць выпуск газэты і зьвярнуўся з заявай у Міністэрства інфармацыі. Міністэрства мела ў сваім распараджэньні месяц, каб уважліва вывучыць справу, але міністар Міхаіл Падгайны падпісаў заяву ў той жа дзень, і тады ж быў выдадзены загад – прызнаць, што пасьведчаньне аб рэгістрацыі газэты страціла моц. Адпаведныя распараджэньні былі накіраваныя ў друкарню і арганізацыі, якія займаліся распаўсюджаньнем газэты. Іншыя заснавальнікі выданьня, спасылаючыся на артыкул 16 закону аб друку (паводле гэтага артыкулу, каб спыніць выпуск газэты недастаткова жаданьня заснавальніка, неабходныя таксама падставы, прадугледжаныя статутам рэдакцыі ці дамовай паміж заснавальнікамі і рэдакцыяй газэты), зьвярнуліся ў ВГС. У 2001 годзе Сяргей Атрошчанка, уладальнік 60% акцыяў ЗАТ “СНА”,

што выдавала газэту, ужо дамагаўся зьмяненьня рэдакцыйнае палітыкі. У верасьні 2001 году спрэчка паміж сузаснавальнікамі была вырашаная дзякуючы перамовам паміж кіраўніцтвам рэдакцыі і Дзяржкамтэту па друку, адным з прадстаўніком якога, у прыватнасьці, быў Міхаіл Падгайны. У той час ён не знайшоў падставу спыніць выхад выданьня.

Потым ЗАТ “СНА” перастала быць выдаўцом “Свободных новостей”, заставальнікамі засталіся фізычныя асобы: Аляксандар Уліцэнак, Васіль Зданюк, Аляксандар Тамковіч, Сяргей Атрошчанка. 21 жніўня 2002 году Сяргей Атрошчанка паведаміў рэдакцыі пра закрыцьцё выданьня. Міхаіл Падгайны, цяпер ужо ў якасьці міністра інфармацыі, быў на ягоным баку. Асноўны аргумент Сяргея Атрошчанкі палягаў у тым, што газэта апошнім часам нясе страты, наклад зьмяншаецца і далейшае яе існаваньне ня мае сэнсу. Абвінавачаньні ў стратнасьці газэты былі спраставаныя Аляксандрам Тамковічам, згодна зь якім за мінулы год прыбыткі “Свободных новостей” склалі каля 14 млн. беларускіх рублёў, ці прыблізна 7600 USD.

16 кастрычніка 2002 году ВГС разгледзеў пазоў трох заснавальнікаў газэты “Свободные новости” (Аляксандра Уліцэнка, Васіля Зданюка і Аляксандра Тамковіча) да Міністэрства інфармацыі з патрабаваньнем прызнаць несапраўдным загад міністра Міхаіла Падгайнага аб прызнаньні нядзейным пасьведчаньне аб рэгістрацыі газэты і адмовіў пазоўнікам у задавальненьні пазову. Пасьля ліквідацыі “Свободных новостей” калектыў зарэгістраваў і пачаў выдаваць новую газэту – “Свободные новости Плюс”.

У лістападзе 2002 году была зачыненая газэты “Местное время”, — пасьпелі выйсьці толькі тры яе нумары. Прычынай ліквідацыі стала скасаваньне рэгістрацыі заснавальніка, ААТ “Местное время-пресс”. Загад пра ануляваньне пасьведчаньня аб рэгістрацыі быў падпісаны міністрам інфармацыі Міхаілам Падгайным 26 лістапада. Рэдакцыя даведлася пра гэта толькі наступным днём. Падставай для загаду стала пастанова Менскага аблвыканкаму ад 21 лістапада пра скасаваньне сваёй жа уласнай пастановы аб рэгістрацыі юрыдычнай асобы, выдаўца газэты, у выніку неадпавед-

насьці юрыдычнага адрасу арганізацыі, запісанага ў рэгістрацыйных дакумэнтах, і адрасу, на якім фактычна знаходзілася арганізацыя.

Менаблвыканкам пастанвіў ліквідаваць выдаўца за тры дні пасля папярэджання, у якім заснавальнікам даваўся месяц на выпраўленьне дакумэнтаў. Галоўны рэдактар газэты Анатоля Гуляеў растлумачыў такое імкненьне зьнішчыць газэту тым, што набліжаліся мясцовыя выбары, і чыноўнікі баяліся, што газэта будзе агітаваць на карысьць дэмакратычных сілаў, а таксама сяброўскімі статусамі самага рэдактара з былым міністрам сельскай гаспадаркі Васілём Лявонавым. Незадоўга да выбараў у мясцовыя Саветы, 27 лютага 2003 году, уступіла ў моц пастанова касацыйнай інстанцыі Гарадзенскага абласнога гаспадарчага суду аб ліквідацыі выдаўца “Новой газеты Сморгони”. 3 лютага Гарадзенскі абласны гаспадарчы суд пастанавіў спыніць дзейнасьць індывідуальнага прадпрымальніка Рамуальда Улана, заснавальніка газэты, за неаднаразовыя парушэньні заканадаўства. Выпуск “Новой газеты Сморгони” быў прыпынены.

На тры месяцы Міністэрства інфармацыі прыпыніла ў Берасьцейскай вобласці выхад незалежнай газэты “Вечерний Столин”, якая выходзіла накладам у 7.500 асобнікаў і складала канкурэнцыю дзяржаўнай газэце “Навіны Палесься”. Газэта атрымлівала папярэджаньні адно за адным: 24 і 25 лютага за публікацыю “У знак пратэсту” (“Вечерний Столин” № 5), за зьвесткі, накіраваныя на распальваньне сацыяльнай варажнечы і замах на гонар і годнасьць грамадзянаў, а таксама за артыкул “В Столинском районе нет мафии! У нас – вертикаль” (“Вечерний Столин”, № 6), дзе, паводле вэрсіі Міністэрства інфармацыі, раскрываліся матэрыялы зь яшчэ незавершанага папярэдняга сьледзтва безь пісьмовага дазволу сьледчых. Выдавец і галоўны рэдактар газэты Аляксандар Ігнацюк атрымаў абодва папярэджаньні 28 лютага, а днём раней, 27 лютага, — загад аб прыпыненні выданьня. І таму ён ня змог абскардзіць пастановы Міністэрства інфармацыі.

Сёлетняя выбарчая кампанія адбывалася на тле пагаршэньня, у параўнаньні з папярэднімі выбарамі, становішча зь свабодай слова.

На незалежныя СМІ чыніўся ціск, дзяржаўныя СМІ практычна не давалі магчымасьці дэмакратычным кандыдатам выказаць свае погляды, дадатковыя накладны раённых газэт — веснікі ў выканкамаў — з агітацыйнымі матэрыяламі кандыдатаў, падтрыманых адміністрацыяй, рассылаліся задарма ўсім выбарцам³.

Пэратварэньні ў сфэры электронных СМІ

Палітыка ўладаў у дачыненні да электронных СМІ у краіне ў пэрыяд паміж прэзыдэнцкімі выбарамі 2001 году і выбарамі ў мясцовыя Рады ў 2003 годзе была накіраваная на ўзмацненьне дзяржаўнага кантролю над распаўсюджаньнем інфармацыі. Прычым, улічваючы ролю расійскіх СМІ ў інфармацыйнай прасторы краіны, ужо зьдзейсьненыя і заплываваныя шладамі захады прадугледжвалі ўзмацненьне кантролю акурат над расійскім тэле- і радыёвяшчаньнем. Яшчэ ў лютым 2001 году НДТРК Беларусі пачала перакрываць рэкламу, якую разьмяшчала ў айчынным этэры, а пры канцы першага кварталу замест яе пачала транслявацца беларуская рэклама. У лютым 2002 году выйшаў Указ Лукашэнкі “Аб стварэньні ЗАТ “Другі нацыянальны Тэлеканал”. У тым жа месяцы прэзыдэнцкім указам старшынём управы ЗАТ “Другі нацыянальны Тэлеканал” быў прызначаны Рыгор Кісель.

Новы нацыянальны канал атрымаў назой АНТ, — Агульнанацыянальнае тэлебачаньне, і павінен быў весьці трансляцыю на частаце расійскага каналу ГРТ. 25 чэрвеня 2002 году канал АНТ пачаў вяшчаньне і ахапіў 98% тэрыторыі краіны. З пачаткам працы гэтага каналу ў БТ зьявіўся канкурэнт. АНТ вядзе барацьбу за грошы рэкламадаўцаў, складаючы эканамічную канкурэнцыю. Пакеты акцыяў АНТ разьмеркаваліся наступным чынам: 51% — у руках дзяржавы, астатняя частка акцыяў была падзеленая паміж “Беларусбанкам” — 29%, і прыватнай тэлекампаніяй “ФІТ”, — 20%. АНТ атрымаў магчымасьць зьмяняць час паказу некаторых праграмаў ГРТ на больш зручны для беларускага глядача. Аднак сьпяраша ўласным прадуктам была інфармацыйная перадача “Наши новости”.

У сьнежні 2002 году было абвешчана ўжо пра пляны стварэньня нацыянальнага тэлеканалу “Спадчына”. 24 сьнежня 2002 Аляксандар Лукашэнка прыняў старшыню НДТРК Ягора Рыбакова. На ёй, паводле “Белорусской газеты”, Ягор Рыбакоў прапанаваў прэзыдэнту стварыць яшчэ адзін нацыянальны тэлеканал, “Спадчына”, прысьвечаны адукацыі і культуры⁴.

Урэшце, 30 сьнежня 2002 Рада міністраў прыняла пастанову “Аб электронных і сеткавых СМІ”, паводле якой да 1 чэрвеня 2003 году ўсе электронныя СМІ павінны прайсьці перарэгістрацыю. Права разьмеркаваньня частотаў і выдача ліцэнзіяў перайшло ад Міністэрства сувязі да Міністэрства інфармацыі. Да 1 чэрвеня 2003 году яно мелася правесці перарэгістрацыю выдадзеных раней ліцэнзіяў на этэрную трансляцыю гукавых і тэлевізійных праграмаў. Пад перарэгістрацыю ліцэнзіяў, выдадзеных Міністэрствам сувязі, падпалі 183 праграмы радыё- і тэлевяшчання, сярод якіх 129 праграмаў радыёвяшчання і 54 – тэлевяшчання, зарэгістраваныя на 1 студзеня 2003 году. Кампаніі, якія ўжо маюць ліцэнзію на вяшчаньне, мусілі атрымаць паўторную ліцэнзію. Тыя зь іх, што не прайшлі перарэгістрацыі, пазбавіліся ліцэнзіі.

Гэтая пастанова ад 30 сьнежня 2002 году не закранула кабэльнага тэлебачаньня, і пакуль што Міністэрства сувязі выдае дазвол на будаўніцтва кабэльных сетак, а ўзгадненьне трансляцыі пакету тэлеканалаў праводзілася зь мясцовымі органамі ўлады. Аднак у гутарцы з карэспандэнтам “Белорусской газеты” намесьнік міністра інфармацыі Сяргей Булацкі пацьвердзіў, што яго ўстанова мяркуе неўзабаве перарэгістраваць і кабэльныя СМІ⁵. Апэратары кабэльнага тэлебачаньня не выступаюць у ролі СМІ, выконваючы адно тэхнічныя функцыі. Але іхняе становішча істотна зьмяняецца пры нават мінімальным умяшальніцтве ў змест праграмаў, якія транслююцца. Уласныя ўстаўкі ў этэр якога-небудзь тэлеканалу, нават калі гэта толькі рэкламныя ролікі, навіны ці віншаваньні, перададзеныя праз кабэльнае вяшчаньне, патрабуюць абавязковай рэгістрацыі апэратара ў якасьці СМІ ў Міністэрстве інфармацыі.

Сяргей Булацкі таксама выступіў супраць простага рэтрансляцыі расійскіх тэле- і радыёканалаў і заявіў, што дзяржава будзе

патрабаваць ад “беларускага вяшчання” – стварэньня арыгінальных інфармацыйных і іншых перадачаў.

Абмежаваньне расійскага ўплыву на інфармацыйную прастору Беларусі

У жніўні 2002 былі зьмененыя аб’ёмы вяшчання расійскіх тэлеканалаў у Беларусі. У заяве, агучанай 11 кастрычніка 2002 году аддзелам па сувязях з грамадзкасьцю Белтэлерадыекампаніі, гэта тлумачылася цяжкасьцямі з аплатай прадпрыемствамі. У першую чаргу працэс выцясьненьня расійскіх каналаў зь беларускага этэру закрануў беларускую правінцыю. З 1 лютага 2003 году сем перадавальнікаў, якія выкарыстоўваліся УДТРК для рэтрансляцыі каналу “Расія” ў Браславе, Брагіне, Жлобіне, Майскім, Жыткавічах, Слоніме, Смургонях і Крычаве, былі перададзеныя для трансляцыі рэгіянальнага тэлебачаньня. Паводле цьверджаньня Белтэлерадыекампаніі, гэта дазволіла павялічыць зону пашырэння сыгналу абласных тэлестудыяў амаль на 30%. Ад пачатку 2003 году аб’ём вяшчання абласных тэлестудыяў склаў блізу 13,5 гадзіны ў суткі.

Ідэйны сэнс гэтых захадаў выявіў галава Белтэлерадыекампаніі Ягор Рыбакоў, які заявіў: “Беларускі глядач аўсёды вельмі заблытаны ў сувязі з прысутнасьцю тут трох імпэрскіх каналаў. Тэлевізійны рынак знаходзіцца ў нас пад вялікай пагрозай, і калі мы не пачнём забіраць перадатчыкі, мы пачнём сьпяваць як Пугачова ці гаварыць, як Максім Галкін. Мы забываемся, што ў нас ёсьць тэатар “Хрыстафор”, ёсьць каманда КВК БДУ... Мы – суверэнная дзяржава, і мы будзем разьвіваць сваё тэлебачаньне”⁶.

З 2 студзеня 2003 году на тэрыторыі Беларусі ў УКХ дыяпазоне была спыненая рэтрансляцыя трох расійскіх радыёстанцыяў: “Маяк”, “Голос России” і “Юность”. Месца папулярнага ў беларускіх радыёслухачоў “Маяка” заняла радыёстанцыя “Сталіца”. Паводле афіцыйнай вэрсіі, адлучэньне расійскіх каналаў адбылося з эканамічных прычынаў.

Такім чынам, для абмежаваньня расійскага вяшчаньня выкарыстоўваліся эканамічныя аргумэнты, а таксама довады пра абарону і захаваньне Беларуссю, як сувэрэннай дзяржавай, уласнай інфармацыйнай прасторы. У адказ на дамінаваньне ў тэлеэтары расійскіх каналаў “Россия”, ОРТ, НТВ, “Культура” распачалося вяшчаньне канала АНТ. У радыёэфіры пазыцыі беларускага боку больш грунтоўныя: тры нацыянальныя, пяць рэгіянальных каналаў і колькі FM-станцыяў. Але расійскія радыёстанцыі становяць ім сур’ёзную канкурэнцыю, да прыкладу, FM-станцыі “Русское радио”, “Европа+”, “Хит FM”. Радыёстанцыі “Маяк” і “Юность” працавалі ў УКХ-дыяпазоне і маглі прыймацца нават прымітыўнымі радыёпрыёмачамі.

Як і напярэдадні прыездэнцкіх выбараў 2001 году, падчас сёлетняй выбарчай кампаніі абдывалася ўзмацненьне кантролю над СМІ, перш за ўсё, расейскімі. Пару гадоў таму Лукашэнка, гуляючыся ў беларуска-расійскую інтэграцыю, мусіў дэманстраваць прыязнасьць да Расіі і трываць расійскія СМІ. Хаця пра стварэньне другога нацыянальнага тэлеканалу ён заявіў яшчэ ў 2000 годзе, рэалізаваць ідэю ўдалося толькі пасля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году, якімі была пацьверджаная Лукашэнкава легітымнасьць унутры краіны. Крыху раней, у студзені 2001 году замест “8 каналу” ў менскім тэлевізійным этэры зьявіўся канал СТБ. Нягледзячы на наяўнасьць усіх неабходных дакумэнтаў і ліцэнзіяў, “8-му каналу” не падоўжылі дамову арэнды перадавальніка.

Стаўленьне беларусаў да СМІ і пэрспэктывы манапалізацыі інфармацыйнае прасторы Беларусі

У красавіку 2002 году, у рамках праекту “Павышэньне ролі незалежных сацыяльных дасьледаваньняў і экспэртных сетак у Беларусі” НІСЭПД правёў нацыянальнае апытаньне грамадзкай думкі. Было апытана 1464 рэспандэнты (памылка выбаркі не пера-

Табліца 1. Дынаміка даверу да сродкаў масавай інфармацыі, %

Варыянт адказу	11'97	09'98	06'99	04'00	10'01	04.02
Дзяржаўныя СМІ						
– давяраюць	43.7	41.8	39.8	38.5	40.4	38.7
– не давяраюць	21.0	26.0	31.0	31.6	42.4	43.1
Недзяржаўныя СМІ						
– давяраюць	25.4	19.6	19.5	25.7	31.7	32.2
– не давяраюць	24.1	32.6	34.9	31.9	42.1	43.9

вышае 0,03). Паводле вынікаў гэтага апытаньня, супастаўляючы атрыманыя дадзеныя з матэрыяламі папярэдніх дасьледаваньняў, можна меркаваць пра паніжэньне даверу беларускага грамадства да дзяржаўных СМІ і паступовым узросьце даверу да незалежных. Гл. табліцу 1.

Ад канца 1997 году колькасьць тых, хто не давярае як дзяржаўным, гэтак і незалежным СМІ павялічылася ўдвая. Аднак калі група тых, хто давярае незалежным СМІ, таксама вырасла, гэтага не адбылося з аўдыторыяй дзяржаўных СМІ. Стаўленьне да дзяржаўнай прэсы цягам пяці гадоў было больш стабільнае. Аднак, згодна з вынікамі апытаньня красавіку 2002 году, ступень недаверу рэспандэнтаў дзяржаўным і незалежным СМІ аднолькавая.

Пры гэтым асноўным канкурэнтам дзяржаўнае прэсы на рынку друкаваных СМІ ў Беларусі застаюцца незалежныя выданьні, а беларускія выпускі расійскіх СМІ, такія як “Комсомольская правда в Белоруссии” або “Аргументы и факты в Белоруссии”, што не аддаюць шмат увагі палітыцы. Іх папулярнасьць значна ўзрасла пасля 1997 году ў параўнаньні з рэгіянальнымі або агульнанацыянальнымі выданьнямі. Гл. табліцу 2.

Друкаваная прэса па папулярнасьці ў якасьці крыніцы інфармацыі знаходзіцца на другім месцы пасля тэлебачаньня. У якасьці асноўнае крыніцы сацыяльна-палітычнай і эканамічнай інфармацыі яе абралі трое зь пяці рэспандэнтаў (62,5%). Асноўнай крыніцай інфармацыі пра падзеі ў Беларусі і ў сьвеце для беларускай аўдыторыі застаецца тэлебачаньне. Чацьвёра зь пяці рэспандэнтаў (81,3%), адказваючы на адкрытае пытаньне, ставяць тэлебачаньне на першае месца сярод СМІ як найбольш даступны сродак

**Табліца 2. Якія газеты Вы чытаеце, %
(магчымы больш за адзін адказ)**

Варыянты адказу	06'97*	07'00	10'01	04'02
Мясцовая газета ("Вечерний Минск", "Брестский курьер" і да т.п.)	43.1	42.3	-**	48.8
"Комсомольская правда в Белоруссии"	4.1	21.0	35.6	39.4
"Советская Белоруссия"	23.2	29.4	37.7	34.8
"АиФ в Белоруссии"	22.0	25.6	40.5	31.5
"БДГ"	2.5	7.4	12.1	11.7
"Народная воля"	5.5	9.8	12.8	10.5
"Свободные новости"	4.9	6.1	10.4	7.1
"Известия в Беларуси"	-**	6.4	10.7	6.2
"Белорусская газета"	2.5	4.4	8.4	5.3
"Белорусский рынок"	2.2	4.7	6.6	4.4
"Наша свобода"	-**	2.6	5.5	3.3
"Беларускі час"	-**	-**	5.2	2.6
"День"	-**	-**	3.0	1.8
"Рабочы"	2.0	2.4	2.4	1.6
"Беларуская маладзёжная"	-**	-**	-**	0.9
Belarus Today	-**	-**	-**	0.5
Іншыя	21.9	16.6	21.9	17.8

* У гэтым апытанні пытаньне фармулявалася крыху іначай – "Якія газеты вы чытаеце рэгулярна?"

** У гэтых апытаньнях указаны газеты ня згадваліся.

масавай інфармацыі. Радые саступае друкаваным СМІ, яго назвалі менш за палову рэспандэнтаў (42,7%). На гэтым тле неверагодна мізэрнай у інфармаваньні нашага грамадства застаецца роля сусьветнага Сеціва — яму аддалі перавагу толькі 2% апытаных.

Найбольшым даверам сярод крыніцаў інфармацыі ў беларусаў таксама карыстаецца тэлебачаньне. Яго назвалі 28,6% рэспандэнтаў. Прэсе аддалі перавагу 13,8% апытаных, радыё – 8,1%. У часе апытаньня найбольшай папулярнасьцю ў Беларусі карысталіся расійскія тэлевізійныя каналы, перадусім агульнарасійскія, даступныя шырокай беларускай аўдыторыі. Гл. табліцу 3.

У меру разьвіцьця радыёвяшчаньня і FM-вяшчаньня ў прыватнасьці рэйтынг дзяржаўнага радыё зьніжаецца. Пры гэтым, як і ў выпадку з тэлебачаньнем, Беларусь, з прычыны моўнага бар'еру і нізкай роўню жыцьця, якія абмяжоўваюць доступ да іншых каналаў інфармацыйных, застаецца ў расійска-беларускай інфармацыйнай прасторы. Гл. табліцу 4.

Ступень даверу беларусаў да афіцыйных СМІ невысокая. Па-

**Табліца 3. Якія тэлеканалы Вы глядзіце?
(магчымы больш за адзін адказ)**

Варыянты адказу	06'97*	08'00	08'01	04'02
ГРТ	90.7	89.8	93.1	95.1
РТР	58.1	77.1	80.7	77.0
Беларускае тэлебачаньне	66.4	71.9	77.1	67.7
НТБ	27.7	56.1	54.9	50.5
Мясцовае тэлебачаньне (абласное, гарадзкое)	-**	37.2	39.0	32.4
ТВ-6	4.8	-**	-**	12.3
Кабэльнае тэлебачаньне	-**	-**	-**	9.3
Спадарожнікавае тэлебачаньне	1.3	10.0	9.7	5.3
Іншае	-**	7.6	7.4	4.9

* У гэтым апытанні пытаньне фармулявалася крыху іначай – "Перадачы якіх каналаў вы глядзіце рэгулярна?"

**Табліца 4. Якія радыёстанцыі Вы слухаеце?
(магчымы больш за адзін адказ)**

Варыянты адказу	06'97*	07'00	08'01	04'02
Беларускае дзяржаўнае радыё	55.0	53.8	49.0	43.3
Мясцовае радыё	**	34.2	37.9	32.4
FM-станцыі	**	33.1	35.6	42.3
Расійскія радыёстанцыі	**	30.2	31.0	22.5
Беларуская служба Радыё "Свабода"	2.4	7.1	11.3	8.9
Іншыя заходнія радыёстанцыі	**	4.6	3.6	1.4
Руская служба Радыё "Свабода"	3.0	4.2	6.9	4.4
Іншыя радыёстанцыі	**	3.3	4.2	2.7

* У гэтым апытанні пытаньне фармулявалася крыху іначай – "Якія радыёстанцыі вы слухаеце рэгулярна?"

водле вынікаў красавіцкага апытаньня 2002 году НІСПД толькі 11,5% рэспандэнтаў адказалі, што інфармацыя з афіцыйных крыніцаў цалкам адпавядае рэальнаму жыцьцю, 66,7% адказалі, што адпавядае часткова, 16,1% — зусім не адпавядае.

Асаблівае ўвагі заслугоўваюць вынікі дасьледаваньня, прысьвечанага крыніцам інфармацыі, зь якіх беларусы атрымліваюць зьвесткі пра падзеі. Паводле дадзеных апытаньня грамадзкае думкі, праведзенага НІСПД ў сьнежні 2002 году (апытанья 1.478 рэспандэнтаў, памылка рэпрэзэнтатывнасьці не перавышае 0,03), на

трэцім месцы сярод крыніцаў інфармацыі пра падзеі ў Беларусі і ў сьвеце былі названыя міжасабовыя кантакты — з сваякамі, сябрамі, калегамі і г.д. (Зацем: Пры супастаўленьні рэйтынгу беларускага і расійскага тэлебачаньня ў гэтым апытаньні належыць улічваць, што беларускі канал АНТ выкарыстоўвае зьмяшанае вяшчаньне, і ў ім пераважаюць расійскія праграмы. Таму частка рэспандэнтаў магла залічыць гэты канал да беларускага тэлебачаньня, частка — да расійскага). Гл. табліцу 5.

Табліца 5. Зь якіх крыніцаў Вы звычайна атрымліваеце інфармацыю пра тое, што дзеецца ў Беларусі і за яе межамі?, % (магчымы больш за адзін адказ)

Варыянт адказу	%
Расійскае тэлебачаньне	78.1
Беларускае тэлебачаньне	64.1
Ад сваякоў, сяброў, калегаў і г.д.	30.4
Беларускае дзяржаўнае радыё	25.0
Беларуская дзяржаўная прэса	22.0
FM-радыёстанцыі (Бі-Эй, Радыё-Рокс, Альфа-Радыё, Радыё-Стыль і інш.)	19.9
Беларуская недзяржаўная прэса	12.9
На працы (інфармацыйныя сустрэчы, палітінфармацыі і да т.п.)	9.9
Заходнія радыёстанцыі	3.3
Зь іншых крыніцаў	1.7
Мяне гэта не цікавіць	3.8

Гэтыя дадзеныя дазваляюць засумнявацца ў доўгатэрміновай эфэктыўнасьці ўжо прынятых і запланаваных захадаў для ўзмацненьні кантролю за інфармацыйнай прасторай Беларусі.

Высновы

Імкненьне дзяржавы манапалізаваць інфармацыйную прастору Беларусі прадыхтаванае ня гэтак навізаньнем рэакцыйнае антылібэральнае ідэалёгіі, як патрэбай стрымліваць фармаваньне шырокага супраціву рэжыму ўнутры краіны.

Дзяржаўная палітыка што да беларускіх незалежных СМІ ў пэрыяд паміж прэзыдэнцкімі выбарамі 2001 і выбарамі ў мясцовыя Рады прынцыпова не адрозьнівалася ад палітыкі папярэдняга пэрыяду. Пашырэнне беларускага тэлевізійнага вяшчаньня за кошт расійскага, што пачало здзяйсняцца пасля прэзыдэнцкіх выбараў 2001 году, плянавалася раней. Прынцыпова новым крокам было публікаваньне плянаў пераўтварэньня ў сфэры электронных СМІ. Але гэтыя пляны не былі зьвязаныя наўпрост з выбарамі ў мясцовыя Рады.

Перарэгістрацыя электронных СМІ, зьмены рэжыму вяшчаньня расійскіх тэле- і радыёкампаній маюць прэвэнтывны характар. У пэрспэктыве – выбары ў Палату прадстаўнікоў, магчымы рэфэрэндум аб падаўжэньні прэзыдэнцкіх паўнамоцтваў Аляксандра Лукашэнкі. Маюцца і істотныя культурныя прычыны, якія перашкаджаюць эфэктыўнаму выкарыстанню дзяржаўных СМІ ў якасьці прылады прапаганды. Фармаваньню гібрыднага рэжыму ў Беларусі ў часе кіраваньня Аляксандра Лукашэнкі папярэднічаў перакрыш магутнай савецкай прапагандысцкай машыны. Беларускі рэжым існуе на яе ідэалёгічных руінах і ня ў стане стварыць якой-небудзь выразнай рэакцыйнай ідэалёгіі. (Хаця неўзабаве пасля выбараў ў мясцовыя Рады прэзыдэнт ізноў падкрэсьліваў важную ролю дзяржаўнае ідэалёгіі). У кіраўнічай эліты проста няма сыстэмы ідэяў, здольнай стаць падмуркам дзяржаўнае ідэалёгіі.

Асноўным заданьнем рэжыму з пары “пераможнага” рэфэрэндуму 1996 году застаецца не мабілізацыя электарату, а нэўтралізацыя незадаволеных, — разьяднаньне, блякада вогнішчаў грамадзкае супольнасьці ў Беларусі. Інфармацыйная палітыка ўладаў выяўляе сваю эфэктыўнасьць ня ў пляне ўкараненьня ў грамадстве нейкай ідэянай сыстэмы, а ў пляне стрымліваньня працэсаў кансалідацыі, фармаваньня масавага руху супраць цяперашняга рэжыму.

Абмежаваны допуск грамадства да праўдзівай інфармацыі, кантроль над СМІ, выдаленьне непажаданых інфармацыйных плыняў з айчыннай інфармацыйнай прасторы — дастатковыя падставы для адтварэньня тутэйшага гібрыднага рэжыму. Стабільнасьць у Бела-

русі захоўваецца дзякуючы адчужэньню грамадства ад улады, высокай ступені палітычнай апатыі і разьяднанасьці.

Пры гэтым, як і ў эканоміцы, рэжым імкнецца паразытаваць на расійскіх інфармацыйных рэсурсах. Рэйтынг расійскіх СМІ, перадусім тэлебачаньня і радыё, вельмі высокі. У выпадку мэтанакіраванай інфармацыйнай палітыкі з боку Крамля яны могуць стаць сур'ёзнай зброяй супраць мескага рэжыму. Таму яго галоўнае заданьне – кантроль над інфармацыйнымі перадачамі, што транслююцца з Расіі. Пры гэтым забяўляльнае расійскае тэлевяшчаньне вырашае праблему напаўненьня этэрнага часу беларускіх тэлеканалаў. Такія каналы, як СТБ і АНТ, забясьпечваюць забяўляльны блёк вяшчаньня за кошт расійскіх праграмаў, а інфармацыйна-навінавы блёк прадукуюць самі. Забясьпечваючы масавую беларускую аўдыторыю мыльнымі сэрыяламі і спартовымі трансляцыямі, расійскае тэлебачаньне дэ факта мацуе беларускі рэжым, бо тэлебачаньне ў Беларусі выконвае ня толькі агітацыйна-прапагандысцкую, побач з інфармацыйнай, але й забяўляльна-адцягвальную функцыю.

Патрэба абмежаваць уплыву Крамля на Беларусь ставіць Аляксандра Лукашэнку і ягоных паплечнікаў у парадаксальную сытуацыю. Абвяшчаючы яднаньне з Расіяй, яны абмяжоўваюць у краіне расійскую інфармацыйную прысутнасьць. Тым самым Аляксандар Лукашэнка апынаецца ў ролі абароньніка беларускае інфармацыйнае прасторы ад расійскага ўплыву. Цяжка сказаць, чым выкліканая такая пазыцыя, клопатам пра захаваньне і разьвіцьцё нацыянальнае культуры, ці імкненьнем захаваць уладу.

¹ Беларусский рынок. 14 кастрычніка 2002.

² Народная Воля. 15 студзеня 2003.

³ БелаПАН. 4 сакавіка 2003.

⁴ Беларусская газета. 20 студзеня 2003.

⁵ Беларусская газета. 27 студзеня 2003.

⁶ Беларусский рынок 18 лютага 2003.